

האולימפיאדה הארצית השנייה בלשון עברית לנוער של החוג ללשון העברית ושל המתמטיקאי הצעיר

תשפ"ג

שאלון הגמר – עם פתרונות

כיתות י'-י"ב

****שימו לב: עשויות להתקבל תשובות נוספות כתשובות נכונות בהתאם**

לשיקול הדעת של חברי צוות האולימפיאדה**

1. אם יש לי דְגָנָתְךָ זה אומר שאני:

- א. הבעלים של גינה אקולוגית
- ב. בעל מאפייה
- ג. מקפיד על תזונה שמתבססת על קטניות
- ד. עשוי להתייעץ עם המלצר לפני הזמנת מנה במסעדה
- ה. מגדל דגי נוי באופן מקצועי

הסבר: דְגָנָתְךָ היא החלופה העברית לצליאק – מחלה הנובעת מרגישות לחלבון הדְבֶקָן (גלוטן) המצוי בכמה מיני דגן.

2. מה המילים שקבעה האקדמיה לקוֹאֲלִיצְיָה ואופוֹזִיצְיָה?

קואליציה: יְחָדָה אופוזיציה: נִגְדָה

3. מה פירוש המילה אֶשְׁתַּקְדָּה? _____

תשובה: בשנה שעברה. אֶשְׁתַּקְדָּה היא הלחם של שתי מילים בארמית: שְׁתָּא (שנה) + קְדָמָא (קודמת).

4. איזו מילה לא חידש אליעזר בן־יהודה?

א. גפרור ב. גלידה ג. בובה ד. מדרכה ה. עיתון ו. חביתה

הסבר: את המילה גפרור חידש הסופר מנדלי מוכר ספרים. בן־יהודה הציע תמורת גפרור את המילה 'מְדַלֵּק', אך חידושו לא נקלט.

5. נחש, עז, צבוע וחמור נכנסו לחנות. איזה קול לא תשמעו בחנות?

א. צְחֹק ב. הֶמְיָה ג. נִעְרָה ד. פְּעִיָה ה. יִלְלָה

הסבר: המיה היא הקול שמשמיעה היונה.

צחוק = הקול שמשמיע הצבוע; נערה = הקול שמשמיע החמור; פעייה = הקול שמשמיע הצאן (עז, בבשה); יללה = הקול שמשמיע התן.

6. אֶסְקָפָה הַנְּדָרְסֶת היא כינוי מלשון חז"ל לאדם שמזלזלים בו ומשפילים אותו. מה הפירוש המילולי של אֶסְקָפָה?

תשובה: מפתן, סף הדלת

7. מה משמעות הביטוי יָשַׁב עַל הַמְדוּכָה?

א. **דן והתלבט בבעיה כלשהי.**

ב. ישב בחיבוק ידיים, התעצל.

ג. עבר את הגבול, הגזים בהתנהגותו.

ד. הביא מחלוקת לידי הכרעה.

ה. התנשא בדיבורו, התרברב.

8. לפניכם שלוש אמרות הלקוחות מן המשנה (אבות ד, א). השלימו אותן.

• איזהו חכם? **הלומד מכל אדם.**

• איזהו גיבור? **הכובש את יצרו.**

• איזהו עשיר? **השמח בחלקו.**

*יתקבלו גם התשובות: איזהו חכם? הרואה את הנולד; המכיר את מקומו.

9. לפניכם שישה פעלים. איזה פועל יוצא דופן? נמקו את התשובה.

א. לגבות **ב. להקשיב** ג. לעיין ד. לרגל ה. להאזין ו. להלשין

נימוק:

הפעלים האחרים נגזרו משמותיהם של איברי הגוף: לגבות (גב), לעיין (עין), לרגל (רגל), להאזין (אוזן), להלשין (לשון).

10. לפניכם סדרת מילים:

חוג, ילקוט, מחברות, בית הספר, _____, אוניברסיטאות
איזו מילה תשלים את הסדרה?

א. מכללה ב. תיק ג. למוזים ד. אנציקלופדיה ה. ספרים ו. מלון

הסבר: הסדרה מבוססת על מספר ההברות במילים: במילה "חוג" הברה אחת, במילה "ילקוט" שתי הברות, וכן הלאה. במילה "אנציקלופדיה" חמש הברות, ולכן היא המילה המתאימה להשלמת הסדרה.

11. עולה חדש: "אני רוצה לפגוש אותך במשרד."

יצחק: "יופי, אני במשרד."

עולה חדש: "אני בדרך. עוד כמה זמן תהיה שם?"

יצחק (מבולבל): "אני במשרד! אני כבר במשרד."

עולה חדש: "אני יודע. אבל אני מאחר."

איזו שאלה התכוון העולה לשאול, ואיזו שאלה חשב יצחק שהעולה שואל?
בתשובתכם הציגו את ההבדל בין שתי השאלות על ידי שינוי המקום של מילה אחת בשאלה המקורית.

תשובה: העולה התכוון לשאול על משך הזמן שיצחק מתכוון להישאר במשרד ולא מתי יגיע יצחק למשרד. שינוי המקום של המילה "עוד" היה מבהיר את כוונת העולה: "כמה זמן עוד תהיה שם?" (ולא: "עוד כמה זמן תהיה שם?").

12. להלן זוגות של מילים מקבילות בעברית ובערבית:

• שְׂמַאל – שְׂמַאל

- שן – סנ
- עָשָׂר – עֶשְׂרֵה
- לָשׁוֹן – לָסָאן

איך אומרים בערבית ספרותית "אתמול (אמש) בישרתי לו את החדשות"?

- א. אִמְשׁ בִּסְרִתָּהּ בְּהַדְא לְח'בֵּר.
- ב. אִמְשׁ בִּשְׂרִתָּהּ בְּהַדְא לְח'בֵּר.
- ג. אִמְס בִּשְׂרִתָּהּ בְּהַדְא לְח'בֵּר.
- ד. אִמְס בִּסְרִתָּהּ בְּהַדְא לְח'בֵּר.

הסבר: ש (ימנית) בעברית מקבילה ל-ס בערבית, ו-ש (שמאלית) מקבילה ל-ש בערבית.

13. לפניכם שלושה פעלים המשותפים לארבע שפות שמיות אחיות: עברית, ארמית, ערבית ואמהרית.

משמעות	אמהרית	ערבית	ארמית	עברית
חלמה	אֶלְמַצ'	חִלְמַת	חֶלְמַת	חֶלְמָה
הטביעה חותמת	אֶתְמַצ'	חִתְמַת	חֶתְמַת	חֶתְמָה
חנקה	?	חִנְקַת	חֶנְקַת	חֶנְקָה

מהו הפועל האמהרי השלישי לפי הנתונים בטבלה? נקדו את הפועל.
 התשובה היא **אֶנְקַצ'**.

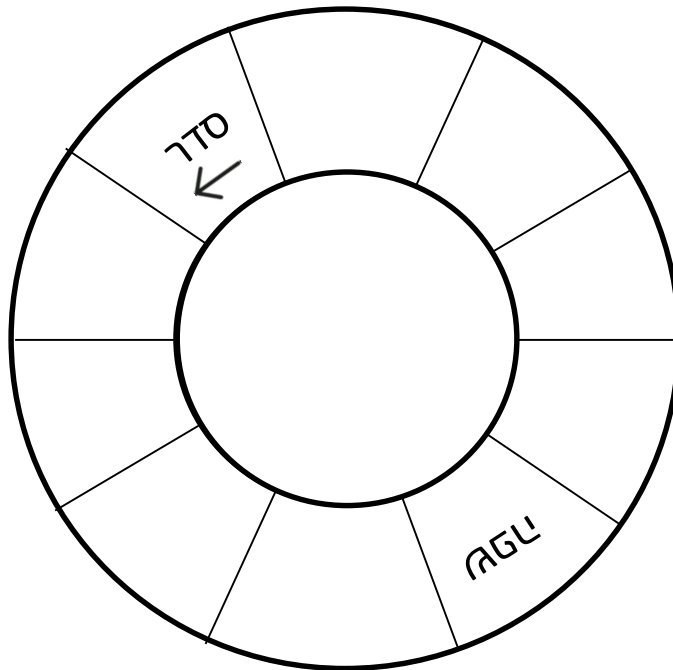
14. המעגל שלפניכם מכיל שרשרת של עשרה צירופים, שבה המילה השנייה בכל צירוף היא המילה הראשונה בצירוף העוקב. למשל, המילה "סדר" פותחת צירוף, וגם סוגרת את הצירוף שלפניה.

נתון מקומן של שתי מילים בשרשרת. השלימו את השרשרת בעזרת המילים שבמחסן.

שימו לב:

* במחסן יש שלוש מילים מיותרות.

** בחלק מהצירופים המילים עשויות להופיע בנטייה (רבים, נסמך בצירוף סמיכות) או בתוספת ה"א הידיעה.

מחסן:

לילה | טוב | דרך | אבן | אורך | לב | יום | חיים | מלך | אם | רוח

תשובה: סדר יום < יום טוב < טוב לב < לב אבן < אבן שפה < שפת אם < אם הדרך < דרך חיים < חיי לילה < ליל הסדר

15. מסורת הניקוד המוכרת לנו היום מבוססת על מסורת הניקוד הטברנית, שהתקינו יהודים שישבו בטבריה במחצית השנייה של האלף הראשון לספירה. אולם בעברית קיימות מסורות ניקוד נוספות, ואחת מהן היא המסורת הבבלית, שפיתחו יהודי בבבל

בתקופת הביניים. במסורת זו, להבדיל מן המסורת הטברנית, הניקוד מופיע מעל האותיות ולא תחתיהן.

שימו לב:

- בין שתי מסורות הניקוד כמה הבדלים. אחד מן ההבדלים הוא היעדר תנועה מיוחדת לסגול (ם) בניקוד הבבלי.
- בשיטת הניקוד הבבלית שתוצג להלן, לא מסומנים דגשים (ם), ולא כל האותיות מנוקדות.

לפניכם שני זוגות של משפטים מן המקרא. בכל צמד משפטים, המשפט הראשון מנוקד בניקוד טברני, והמשפט שתחתיו – בניקוד בבלי.

וַיֵּצְאוּ שְׂנֵיהֶם הוּא וְשִׁמְוֹאֵל הַחוּצָה	וַיֵּקַח שִׁמְוֹאֵל אֶת פֶּךְ הַשֶּׁמֶן וַיִּצַק עַל רֹאשׁוֹ
וַיֵּצְאוּ שְׂנֵיהֶם הוּא וְשִׁמְוֹאֵל הָחוּצָה	וַיֵּקַח שִׁמְוֹאֵל אֶת פֶּךְ הַשֶּׁמֶן וַיִּצַק עַל רֹאשׁוֹ
(שמואל א ט, כו)	(שמואל א י, א)

המשפט הבא נכתב בעברית בת זמננו אך נוקד בניקוד בבלי, והושמטו ממנו אימות קריאה (אותיות אהו"י). כתבו את המשפט בכתיב מלא (למשל: אם קראתם כָּבֵד, כתבו כבוד).

הַקְּפֹד לְטוֹס מֵהָר

תשובה: הקיפוד לוטוס מיהר.

16. אמהרית היא שפה ממשפחת השפות השמיות, שהתפתחה במהלך המאה ה-10.

זוהי אחת השפות הרשמיות באתיופיה, אך ריכוזים גבוהים של דוברי אמהרית יש גם במדינות שהיגרו אליהן, כמו ישראל.

לפניכם מילה בעברית ולצידה התעתיק לאמהרית (אמהרית נכתבת משמאל לימין):

קְדִימָה שֶׁ עָלָה

א. לפניכם רשימת מילים בעברית. התאימו בין המילים בעברית לתעתיק שלהן באמהרית. אינכם צריכים לדעת אמהרית כדי לפתור את השאלה.

קָפָה, מְתַנֶּה, כְּמוֹתֵנִי, לְמוֹדִי, תַּחֲזִינָה, פִּיהַ, לְהַבֶּה, חֲבִילָה

1.	_____	הַ שֶׁ לְ	5.	_____	פֶּה
2.	_____	אֵל לְ	6.	_____	הַ שֶׁ
3.	_____	פֶּה	7.	_____	הַ הַ הַ
4.	_____	לְ שֶׁ	8.	_____	אֵל לְ

ב. כתבו בעברית את המילים האלה:

_____ הַ שֶׁ _____ לְ _____ הַ שֶׁ

תשובות:

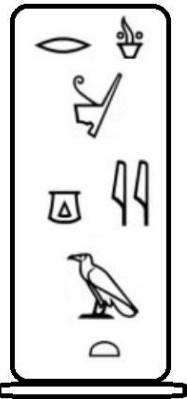
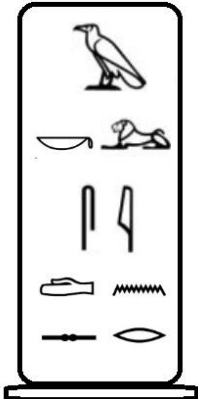
- א.
1.	כמותני	הַ שֶׁ לְ	5.	פיה	פֶּה
2.	חבילה	אֵל לְ	6.	מתנה	הַ שֶׁ
3.	קפה	פֶּה	7.	תחזינה	הַ הַ הַ

4. לימודי 𓂏 𓂐 𓂑 8. להבה 𓂒 𓂓 𓂔

ב. חממה: 𓂕 𓂖 𓂗 נביא: 𓂘 𓂙 תקנה: 𓂚 𓂛

17. החל מכיבוש אלכסנדר הגדול במאה הרביעית לפנה"ס שלטו במצרים העתיקה פרעונים ממוצא יווני. במצרים השתמשו בשיטת כתב ההירוגליפים (כתב החרטומים). בתחילה כל סימן בכתב ההירוגליפים היה יכול לייצג צליל או מילה, אך בעקבות מגע עם האלף־בית היווני החלו הסימנים ההירוגליפים לייצג עיצורים בודדים או תנועות. כל צליל היה יכול להיות מיוצג על ידי יותר מסימן אחד, ומכאן שכל מילה יכולה להיכתב בדרכים שונות.

לפניכם שמות של שני מלכים פרעונים ממוצא יווני הכתובים בכתב ההירוגליפי, ותחתיהם תעתיקי הסימנים ותרגומיהם לעברית.

	
b-r-n-y-k-a-t	a-l-k-s-i-n-d-r-s
ברניקי	אלכסנדר

איזו כתובת מייצגת את השם של המלכה קלאופטרה (q-l-i-o-p-a-d-r-a-t)?

ג.	ב.	א.

18. דמיינו ששמעתם את המשפטים האלה:

- חגית אינה רק סדקדקה אלא גם מוצגלת.
- שחר וליאור מוצגלים אבל רפגניים.
- הנהג אינו רק רפגני אלא גם בלוס.
- מיקה רדיגה אבל בלוסה.
- גפן אינו רק נציץ אלא גם ארשן.
- דור גלוז אף על פי שהוא נציץ.
- פשוט תענוג לצפות בלינוי – מבורברת ומקליבה.
- אף על פי שיונתן ארשן, הוא מבורבר.
- מיטל אינה רק מזדבת אלא גם פנרנית.
- גלי רדיגה אבל מקליבה.
- המלצרים היו מזדבים ולא מוצגלים.

א. על פי המשפטים לעיל, איזו תכונה סביר להניח שהייתם רוצים למצוא באדם קרוב אליכם?

(1) ארשנות (2) רדיגות (3) נציצות (4) גליזות

ב. על פי המשפטים לעיל, מהו המשפט הסביר ביותר?

(1) למשרדנו דרושה מתכנתת רדיגה ופנרנית.

(2) העיתונאי היה לא רק סדקדק אלא גם מזדב.

(3) מאיה מצאה חתול שהיה רפגני אבל נציץ.

(4) אף על פי שליה בלוסה, היא מבורברת למדי.

(5) לשמחת המנהלים, גיא התגלה כעובד מקליב ומוצגל.

(6) המורה לאומנות בלוסה אך גלוזה.

הסבר: המילים המומצאות במשפטים הנתונים מייצגות תכונות חיוביות או שליליות. במשפטים באים לידי ביטוי חמישה מבנים תחביריים המורים על היחס בין התכונות:

X אבל Y = התכונות מנוגדות זו לזו (אחת חיובית ואחת שלילית)

לא רק X אלא גם Y = שתי התכונות חיוביות או ששתיהן שליליות

X ולא Y = התכונות מנוגדות זו לזו (אחת חיובית ואחת שלילית)

אף על פי ש-X...Y... = התכונות מנוגדות זו לזו (אחת חיובית ואחת שלילית)

X ו-Y = ו' החיבור לבדה אינה אומרת בהכרח ששתי התכונות חיוביות או

שליליות, אך מהמשפט על לינוי אנחנו למדים שהמילים 'מבורברת'

ו'מקליבה' מייצגות תכונות חיוביות. מילים אלו מופיעות במשפטים אחרים,

ובעזרת המבנה התחבירי אפשר למקם את שאר התכונות באחד משני

הקטבים:

תכונות חיוביות: מבורבר, מקליב, בלוס, רפגני, מזדב, פנרן, גלוז

תכונות שליליות: ארשן, רדיג, מוצגל, סדקדק, נציץ

19. לפניכם ארבעה משפטים בשפת מאמבה יאמבה:

• upsaposapse

• upsaposapsa

• enseperaps

• ensperapsa

תרגום המשפטים לעברית בסדר אקראי:

אני לפניה | אנחנו אחרים | אני אחרים | אני לפניה

א. המלכה אמרה: apsposupsae.

תרגמו לעברית את דברי המלכה: אתם אחריי.

ב. תרגמו לשפת מאמבה יאמבה את המשפטים האלה:

הוא לפניהם: ensaeperensa

את אחריו: ensaposups

הם לפניהם: upsperensae

הסבר:

- כל אחד מן התרגומים הנתונים בעברית ניתן לפירוק לשלושה רכיבים: אני לפניה (= אני+לפני+היא), אנחנו אחרים (= אנחנו+אחרי+אתה), אני אחרים (= אני+אחרי+אתם), אני לפניה (= אני+לפני+הן).
- גם את המשפטים הנתונים בשפת מאמבה יאמבה אפשר לפרק לשלושה רכיבים עיקריים: upsaposapse (= ups+pos+apse), upsaposapsa, enseperaps (= ense+per+aps), ensperapsa, (= ens+per+apsa). נשים לב כי לחלק מן הרכיבים מצטרפים שני רכיבים קטנים יותר: e-i a.

3. אפשר לראות כי הגוף הראשון (אני, אנחנו) משמש בארבעת התרגומים הנתונים בעברית. באופן דומה, גם הרכיב aps ודומיו (apse, apsa) חוזר בארבעת המשפטים הנתונים. אפשר להסיק כי aps מציין גוף ראשון (יחיד או רבים). עוד אפשר להסיק כי סדר הרכיבים בשפת מאמבה יאמבה שונה מסדר המילים הנוהג בעברית: בעברית המשפטים פותחים בנושא התחבירי (כינויי הגוף "אני", "אנחנו"), ורק אחר כך בא הנשוא בתוספת כינוי המושא החבור (אחריך, לפנייה וכד'). בשפת מאמבה יאמבה, שנקראת משמאל לימין, נראה כי הנושא (aps ודומיו) בא דווקא בסוף המשפט.

4. אפשר לראות כי הרכיב aps מופיע גם בפתיחת דברי המלכה (apsposupsae). אפשר להסיק כי הרכיב aps מציין גוף ראשון **נקבה יחידה**, ואילו הרכיבים הקטנים a ו-e (שמצטרפים לחלק מהמשפטים הנתונים) מציינים מין זכר ורבים (בסדר כלשהו).

5. במשפטים הנתונים בעברית כינוי הגוף "אנחנו" מופיע פעם אחת בלבד. מאחר שבמשפטים בשפת מאמבה יאמבה יש פעמיים apsa ופעם אחת apse, אפשר להסיק כי הרכיב e מציין רבים, ואילו הרכיב a מציין מין זכר. ומכאן: **אנחנו אַחֲרִיךְ = upsaposapse**.

6. כל אחד מהרכיבים per ו-pos מופיע פעמיים במשפטים הנתונים. גם "לפני" ו"אחרי" מופיעים פעמיים בתרגומים לעברית. מן המשפט שכבר פוענח (אנחנו אַחֲרִיךְ = upsaposapse) אפשר להסיק כי pos = אחרי, ומכאן ש-per = לפני.

7. מהמשפט שפוענח אפשר גם להסיק שהרכיב הנותר upsa מציין את הגוף השני בזכר יחיד (אתה), ולכן ens, ense מציינים את הגוף השלישי (היא, הן).

אפשר לסכם:

e	a	pos	per	ens	ups	aps
ריבוי	זכר	אחרי	לפני	גוף שלישי (נקבה יחידה)	גוף שני (נקבה יחידה)	גוף ראשון (נקבה יחידה)

20. שאלת נשיא האקדמיה ללשון העברית, פרופ' אהרן ממון:

בפי דוברי העברית נשמעות שתי הגיות לשווא הנע בראש מילה – לעיתים הוא נהגה בתנועת e ולעיתים באפס תנועה, כמו השווא הנח.

כך למשל אומרים גפנים (gfanim), דרכים (draxim), שליפה (shlifa), ברוש (brosh); אבל – ילדים (yeladim), בתוך (betox), מנורה (menora), למשל (lemashal), דהירה (dehira), גאולה (geula), רפידה (refida), וגם (vegam), סערה (seara).

חשבו על מילים נוספות המנוקדות בראשן בשווא נע, וכתבו על יסוד החוקיות הכללית בעברית:

באילו תנאים ייהגה השווא הנע בראש מילה בתנועת e?

תשובה:

שווא נע בראש מילה נהגה בתנועת e בשלושה מקרים:

1. שווא נע הבא באחד העיצורים למנר"י ("עיצורים שוטפים"), למשל: לביבה (leviva), מנורה (menora), נסיכה (nesixa), רפידה (refida), ילדים (yeladim).
2. שווא נע שאחריו אחד העיצורים הגרוניים אה"ע (המבוטאים פעמים רבות בתנועה בלבד), למשל: גאולה (ge'ula) דהירה (de'hira), בעיטה (be'ita).
3. שווא נע הבא באחת מאותיות השימוש וכל"ב, למשל: בתוך (betox), למשל (lemashal), וגם (vegam).

21. 'וורדל' (Wordle) הוא משחק שבו מנחשים מילה בת חמש אותיות. אחרי כל ניחוש

האותיות נצבעות בצבעים שמשקפים עד כמה הניחוש קרוב למילה הנבחרת:

צבע ירוק – האות נמצאת במילה ובמקום הנכון.

צבע צהוב – האות נמצאת במילה, אך במקום אחר.

ללא צבע – האות אינה נמצאת במילה.

אחד המשתתפים במשחק ניחש את המילה "תרומה" וקיבל את התוצאה הזאת:

על פי ניחוש זה כתבו כמה שיותר מילים שיכולות להתאים (בכתיב מלא). שימו לב:

על המילים להיות ערכים מילוניים, כלומר לא בנטייה וללא תוספת אותיות השימוש.

תשובות אפשריות:

מריחה, מריטה, מרידה, מרינה, מריצה, מריבה

מרצפה, מרפאה, מרכבה, מרקחה, מרקקה (=קערה), מרפדה

מַרְגָּעָה (=מרגוע), מַרְגָּשָׁה (=רעש), מַרְחֶשֶׁה (מקום רחישה ותנועה רבה), מַרְסָסָה

(=מכונה לריסוס נוזל), מַרְעֵלָה (=צנצנת רעל), מריקה (=ניקוי, צחצוח)